

In memoriam Prof.dr. Frederik van Heek 1907-1987

A.L. van Schelven

Foto: Twentsche Courant.

Het getal van Twentse fabrikantenzoons, dat in het verleden huis en gewest verliet om elders een levensbestemming te zoeken en te vinden, is niet groot. Nog kleiner is dit getal als die bestemming uiteindelijk op het gebied van de wetenschapsbeoefening lag. Onder hen neemt Frederik van Heek een bijzondere plaats in. Zijn wetenschappelijk werk als socioloog vond niet alleen zijn oorsprong en aandrift, maar ook zijn ontplooiing in zijn milieu van herkomst, zowel in micro- als in macro-zin. Zijn wetenschappelijk onderzoek en de daaruit voortvloeiende publicaties kunnen allen worden gebracht onder de noemer van de studie van sociale structuren, sociale verandering en sociale processen. In zijn jeugd was hij met het bestaan of het ontbreken daarvan op de felste wijze geconfronteerd. Het speuren naar de oorzaken van sociale ongelijkheid en het zoeken van

mogelijkheden daarin verandering te brengen, op welk gebied dan ook, hebben hem in zijn latere wetenschappelijke leven nimmer losgelaten. Zijn betekenis voor de wetenschap ligt op het gebied van de sociologie en dat is geen reden voor een aan hem gewijd herdenkingsartikel in dit periodiek. Maar ook de beoefenaren van de textielgeschiedenis, in het bijzonder die van Twente en de Gelderse Achterhoek, mogen dankbaar zijn voor het werk en de persoon van Van Heek, die uit Twente voortkwam en de banden met zijn geboortegrond nimmer heeft verbroken. Na zijn actieve leven in Leiden koos hij zijn woonplaats weer in het gewest, zij het aan de uiterste westelijke grens.

Die dankbaarheid ook van historici vindt haar oorzaak in het feit dat in veel van zijn werk historische aspecten zijn terug te vinden, die vooral in zijn vroegste publicaties betrekking hebben op de Twentse textielgeschiedenis. Dat behoeft ons ook niet te verwonderen; in een artikel over zijn werk en betekenis voor de Nederlandse sociologie wordt hij reeds als een historisch geïnteresseerde student getypeerd en in een interview uit 1975 zegt hij van zichzelf: 'als ik nu opnieuw zou willen studeren (als ik nu achttien jaar was) zou ik vermoedelijk sociale geschiedenis kiezen'. Deze interesse en die niet gerealiseerde keuze blijken sterk in zijn vroegste publicaties.

Die vroegste publicaties hebben betekenis als bronnen voor de geschiedenis van de Twentse textielindustrie in het Interbellum. In het bijzonder door de aandacht, die hij erin vestigde op het familiekarakter van de ondernemingen en de daaruit voortvloeiende economische en sociale gevolgen.

In de openbare les, die hij hield bij zijn eerste optreden als privaätdocent aan de Gemeente-universiteit van Amsterdam, behandelde Van Heek de *'Sociale gevolgen van de economische crisis en depressie in Enschede 1929-1937'* (1937). In de uitgebreide documentatie, die hij aan de uitgesproken tekst toevoegde, verzamelde hij een aantal gegevens over de maatschappelijke situatie in Enschede gedurende die periode. Ook legde hij toen al de vinger bij de fatale financiële gevolgen van een te lang vasthouden aan het besloten karakter van de bedrijven. Hierop kwam hij uitvoeriger terug in het grote werk *'Stijging en daling op de maatschappelijke ladder'* (1945). Hierin beschreef hij de sociale ongelijkheid in Enschede als gevolg van een stokkende mobiliteit. Vooral zijn sociaal-historische belangstelling opende zijn ogen en die van zijn lezers voor verschijnselen als sociale rangorde en statusvoorrechten. In dit boek ijkte hij het begrip familisme, dat hij – agrarisch van oorsprong – kenmerkend achtte voor de wijze van denken en handelen van Enschedese fabrikantengeneraties.

Veel van deze inzichten en overtuigingen tenslotte werden het uitgangspunt van het onder zijn leiding door IJzerman en zijn medewerkers

verrichte onderzoek naar *'Beroepsaanzien en arbeidsvoldoening met betrekking tot de arbeidsvoorziening in de Twents-Achterhoekse textielindustrie'* (1959). Dank zij mede zijn stimulerende leiding kunnen latere onderzoekers vooral in de deelrapporten veel materiaal vinden over zowel de economische als de sociale ontwikkelingen in de textielindustrie gedurende de jaren voor en na de Tweede Wereldoorlog.

Van Heek had inmiddels, na zijn benoeming tot hoogleraar in de sociologie te Leiden, in zijn wetenschappelijk werk de vleugels wijder uitgeslagen en werd, om één van zijn leerlingen te citeren 'de eerste Nederlandse socioloog van nationale postuur'. Maar de band met Twente en zijn belangstelling voor de textielgeschiedenis is steeds blijven bestaan. Velen konden daarvan getuige zijn tijdens zijn karakteristieke optreden in een televisie-documentaire kort voor zijn overlijden. Zoals ook zij daarvan konden profiteren die, bezig met eigen onderzoek, bij deze wijze man steeds een belangstellend gehoor maar ook door hun kritische inhoud stimulerende woorden vonden. En daarom zullen zij hem dankbaar gedenken.

Voor het bovenstaande is mede gebruik gemaakt van het artikel van Prof.dr. H.P.M. Gordijn, 'Prof.dr. F. van Heek: zijn werk en betekenis voor de Nederlandse sociologie', in: *'Onderzocht en overdacht', Mens en Maatschappij*, Boekaflevering 1972.